

Beden Sosyolojisi

Ed: Doç. Dr. Kadir Canatan

AÇILIM KİTAP

açılımkıtap

alay köşkü cad. küçük sok. civan han
no: 6/3 çağaloğlu-istanbul
tel: 0212 520 98 90 fax: 0212 527 06 77

beden sosyolojisi

(ed.) kadir canatan

açılımkıtap: 33

sosyoloji: 17

yayınevi sertifika no: 16148

ISBN: 978-9944-105-23-1

birinci baskı: martt 2011

içdüzen ve kapak: furkan selçuk ertargin

baskı: şenyıldız matbaacılık gümüşsuyu cad.

no: 3 kat: 1 topkapı-istanbul tel: 0212 483 47 91

cilt: yıldız mücellit

kapak resmi: © orlando florin rosu - fotolia.com

açılımkıtap bir pınar yayın grubu kuruluşudur.

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE BİR DEĞER SİMGESİ OLARAK BEDEN VE MAHREMİYETİ

Huriye MARTI*

1. GİRİŞ

Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın, işledikleri hata sonucu mahrem yerleri ortaya çıkınca cennet yapraklarıyla örtünmeye çabaladıkları (A'râf 7:22) düşünüldüğünde, beden mahremiyetine dair ilk algının insanla yaşıt olduğunu söylemek mümkündür. Bu tecrübe ile insan, "örtünme" gibi tamamen kendine has yeni bir olgu ile tanışmış ve diğer canlılarda görülmemesi anlamında aslında "doğal" olmayan bir tarzda bedenini gizlemeye başlamıştır. O halde beden mahremiyet taşıması, tabii ihtiyaçların ötesinde, insanın duygu ve düşünce dünyasında şekillenen bir "değer" yargısına tekabül etmektedir.

)} Beden mahremiyeti denildiğinde örtünün akla gelmesi, birtakım şoruları da beraberinde getirmektedir: Mahremiyet sadece örtü ile vücudun kaplanması gibi fiziksel bir anlam mı taşımaktadır, yoksa insanın kendini gözlerden ve bilgiden uzak tutarak bir anlamda sosyal paylaşımına kapatmasını mı simgelemektedir? Örtünün sim-

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

gesel anlamı öne çıkarıldığında, her örtünme aynı zamanda kişinin kendine özgü bir sosyal mekân teşekkül ettirmesi anlamına gelecek, böylelikle beden mahremiyeti toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde güçlü bir etkiye sahip olacaktır.

Diğer taraftan, "örtünme davranışının altında, bedeninin sahibi olma iddiasının mı, yoksa bir emaneti koruma kaygısının mı yer aldığı" sorusu da irdelenmelidir. Zira bu soruya verdiği cevap, insanın bizzat bedeni ile olan ilişkisine yön vermektedir. Bedenini emanet olarak değerlendiren ile mülk olarak kabul eden arasında, ona ait mahremiyet sınırlarını belirleme noktasında bariz farklılıklar ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla beden mahremiyeti, sosyolojik boyutu kadar, kişisel inanç ve kabulleri yansıtmasıyla psikolojik bir boyuta da sahiptir.

Kur'an ve hadisler, hem hayâ gibi "giyinen kişiden başkalarına", hem de gözlerini sakınmak gibi "başkalarından giyinen kişiye" yönelik olmak üzere iki farklı açıdan beden mahremiyetini anlamlandırmaktadır. Bu durum mahremiyet algısının "görünen" ve "gören" bakımından farklı sorumlulukları da beraberinde taşıması, bir başka deyişle, ahlâkî bir alandan hukukî bir alana kayması ile sonuçlanmaktadır. Beden mahremiyetine dair söz konusu alanlarda sünnetin sunduğu perspektifi incelemenin ilk adımı olarak, beden algısına yer vermek anlamlı olacaktır.

2. İNSANIN BEDEN ALGISININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

İnsanın madde ile ilişkisinin sürekli dönüşüm geçirmesi, maddesel varoluşunu temsil eden bedenine dair algısının da tarih boyunca olumlu ile olumsuz arasında gidip gelen bir seyir izlemesine sebep olmuştur. Bedene dair; ruhun evi ya da hapisanesi, aklın zıttı ya da çelişigi, haz ve acının kaynağı, benlik tasarımı ve sosyal kimliğin vazgeçilmez ögesi gibi tanımlamalar getirilmiş (Yıldırım, 2008:5-6), edebî, dinî, felsefî, tıbbî yaklaşımlar geliştirilmiştir. Kimi zaman süslenen ve şımartılan beden, kimi zaman üst idealler nedeniyle kısıtlanmış, aç bırakılmış, terbiye edilmiştir. (Şişman, 2003:34)

Antik Çağların bedeni güç ve cesaret simgesi kabul eden "estetige odaklanmış" algısı, Orta Çağ'da ruh ile beden arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde Batı medeniyeti, bedeni bir "yük" olarak tasavvur edip horlamakta; onun doğal ihtiyaç ve arzularını

tatmin etmeyerek çileci bir terbiye usulüyle acı çekmesine, eziyet ve hatta işkenceye maruz kalmasına müsaade etmektedir. Zira bu sayede şeytanın mekânı olan günahkâr bedenın arınacağına ve ruhun yüceleceğine inanılmaktadır. Bir taraftan Hz. İsa'nın "bedene bürünmüş Tanrı" olduğuna inanarak bedene kutsallık atfederken, diğer taraftan onun çarmıhta acı çeken bedeni ile olumsuzluğu zirveye taşıyan bu paradoksal yaklaşım, Aydınlanma Dönemi'nde yerini akıl-beden ilişkisine bırakacaktır. Artık beden, aklın hâkimiyetindeki bir "makine" olarak değerlendirilmekte ve tıbbî gelişmelerin de etkisiyle aklın inceleme alanı kabul edilmektedir. Bedeni matematiksel bir yaklaşımla ele alan "cogito" merkezli bu bakış, bir süre sonra bedenleri denetlemeye ve kamusal aklın temsilcisi olarak devletin beden üzerindeki tahakkümüne dönüşecektir. Modern çağın beden algısı ise, söz konusu tahakkümü sona erdirerek bedeni bireye ait kılma çabasıyla şekillenmiştir. (Beden algısının detaylı tarihçesi için bkz. Şişman, 2003:14-32; Yıldırım, 2008:30-79)

Bedenin aidiyeti sorunu da zihinleri meşgul etmiş, krallıklar döneminde krala veya toprak sahibine ait olan insan bedenleri, "Bedenimiz bizimdir!" sloganıyla yola çıkan akımların ardından, insan haklarının da üst değer olarak kabul edilmesiyle, kişiye ait kabul edilmiştir. (Söz konusu Feminist akımlar ve beden algısının dönüşümündeki etkileri hakkında bkz. Şişman, 2003:39 vd.) Post-modern dönemde ise, her ne kadar bireyin kendi istek ve kararları doğrultusunda bedeni üzerinde söz sahibi olduğu söylene de, yönetimler tarafından biyosiyaset aracılığı ile bedenlerin "denetlendiği ve disipline edildiği" savunulmaktadır. (Sennett, 2002:21; Şişman, 2003:30-31)

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde, henüz risalet ile tanışmamış olan Arap toplumunun beden algısı hakkında olumlu cümleler söylemek zordur. Öncelikle kölelik sistemi, aidiyet meselesinde son sözü söyler durumdadır. Kadının varlığı, bedeniyle ve ruhuyla bir bütün olarak değer ve saygıdan mahrumken, (Buhârî, Libâs, 31, 2000:498; Müslim, Talâk, 34, 2000:930-931) kimi zaman yeni doğmuş bedeni gömülerek ortadan kaldırılabilir. (En'âm 6:140, 151; İsrâ 17:31) Uhud günü müşriklerin yaptığı gibi, (Buhârî, Cihâd, 12, 2000:226; Tirmizî, Cenâiz, 31, 2000:1748) savaşta öldürülen insan bedenlerine müsle uygulanması yani gözlerini oyup kulak, burun ve dudaklarını kesme işi yaygındır. (Hz. Peygamber'in

müsle konusundaki yasaklamaları için bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 82, 2000:1416; Tirmizî, Diyât, 14, 2000:1794) Kendi bedenleri konusunda ilgisiz ve duyarsız davranan bu insanlar, taştan yapılmış kut-sal bedenlere taparken, ideallerindeki bedeni onlarda şekillendir-mekteydiler.

Vahyin gelişi ile birlikte pek çok hususta olduğu gibi insan bedeni-ne dair kabullerde de değişim ve dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Kur'an, bedeni her şeyden önce Yaratıcı'nın varlığı konusunda bir "ayet" olarak ele almıştır: "Göklerin ve yerin yaratılması, dil-lerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun (varlığının ve kudreti-nin) delillerindedir: Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır." (Rûm 30:22); "O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!" (Mü'minûn 23:78. Ayrıca bkz. Ahkâf 46:26; Mülk 67:23) Meleklerine hitaben "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin." (Hicr 15:28-29) buyuran Allah, insan bedenini topraktan var etmiştir. (Fâtır 35:11. İnsan bedeninin yaratılışı ve ruh ile canlılık kazanma-sı konusunda bkz. Yar, 2000:59-84) Bedenin ebedî olmadığı (Enbiyâ 21:8) ve bir gün ölümü tadacağı (Âl-i İmrân 3:185; Ankebût 29:57) vurgusu, ölümle ruhumdan ayrılan bedenın tekrar aslı olan topra-ğa döneceği gerçeği ile pekiştirilmektedir. (Tâhâ 20:55; Hac 22:5) Ancak kıyametin kopmasıyla beden için yeni bir dönem başlayacak, her ne kadar ufalanmış kemiklerin, lime lime olmuş ve toprağa karış-mış etlerin tekrar bir beden haline gelmeleri kimileri için imkânsız görünse de, (Mü'minûn 23:82; Neml 27:67; Yâsîn 36:78-79) bütün bedenler yeniden yaratılacaktır. (Bakara 2:28; Şuarâ 26:81) Allah'ın, bir benzeri daha bulunmayan parmak uçlarındaki en ince izlere varana kadar her bedeni bir kez daha yaratacağını ilan eden Kur'an, (Kiyâme 75:4) ruhların bedenlerle tekrar eşleştirileceğini haber ver-mektedir. (Tekvîr 81:7. Ruh-beden ilişkisi açısından yeniden diriliş konusunda bkz. Yar, 2000:165-204)

İslâm düşüncesinde bedenın ruha ev sahipliği yapması, Hıristiyan geleneğindeki olumsuz kanaatin aksine, ona bir değer kazandırmak-tadır. İnsan, bedenine iyi davranmak, onu korumak, ihtiyaçlarını gidermek ve iyi işlerde kullanmakla yükümlüdür. Bu durum Hz. Peygamber'in, "Bedeninin senin üzerinde hakkı var!" (Müslim, Sıyâm, 182, 2000:864) sözünde en özlü ifadesini bulmaktadır. Kur'an,

bedenin temizliği, (Mâide 5:6) dinlenmesi, (En'am, 6:96; Yûnus, 10:67; Kasas, 28:73) temiz ve yararlı gıdalarla beslenip, (Bakara, 2:168, 172; Mâide, 5:88; Nahl, 16:114) zararlı gıdalardan uzak tutulması, (Bakara, 2:172-173; Maide 5:3, 90) kulluk yolunda istihdam edilmesi (Bakara, 2:183-184; Hac, 22:27-30; Ankebût, 29:45) hususlarında uyarılarda bulunurken; Rasûlüllah, hayatı boyunca bedeniyle barışık olmanın örneğini sergilemiştir. Bu barışın belki de ilk adımı, Allah'ın kendisine verdiği bedene razı olma ve sağlık gerekçesi olmaksızın onda kalıcı değişiklikler meydana getirmektir. (Buhârî, Libâs, 83, 2000:504; Müslim, Libâs ve Zinet, 119, 2000:1057-1058) Sonrasında el, yüz ve diş temizliği, (Buhârî, Cuma, 8, 2000:70; Müslim, Tahâret, 87, 2000:725) saç ve tırnak bakımı (Buhârî, İsti'zân, 51, 2000:530; Müslim, Tahâret, 51, 2000:723) gibi bedene ait her türlü ayrıntı konusunda ashabını tek tek uyaran Hz. Peygamber'in, en geç haftada bir defa yıkanmayı, 'Allah'ın bütün kulları üzerindeki bir hakkı' olarak vasıflandırması, öngörülen hassasiyetin derecesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. (Buhârî, Cuma, 12, 2000:70)

Hz. Peygamber'in öğretisinde, ruhun yücelmesi için bedene işkence etmek, onu temel ihtiyaçlarından mahrum bırakarak örselemek söz konusu değildir. Öyle ki, ibadet ederken bile bedeninin huzuru gözetilmeli, ihtiyaçları geciktirilmeden giderilmelidir. "Akşam yemeği hazırsa ve namaz için de vakit gelmişse, önce yemeği yiyin." (Buhârî, Et'ime, 58, 2000:470), "Namaz kılarırken uyku bastırıldığında gidip, biraz uyuyun." (Buhârî, Vudû, 53, 2000:20), "Tuvalet ihtiyacınız olduğunda namazdan önce onu giderin." (Tirmizî, Tahâret, 108, 2000:1648) gibi hadisler, bedeninin önceliklerine işaret etmesi bakımından önemlidir. Sonuçta beden, "Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." (Tîn 95:4) buyuran Allah'ın insana emaneti olarak değerlendirilmekte, aynı güzellikte O'na iade edilmesi beklenmektedir. Zira Hz. Peygamber, insanın kıyamette 'bedenini nerede ve ne için yıprattığı' sorusunun cevabını ve hesabını vermeden bir adım bile atamayacağını belirtirken; (Tirmizî, Sıfatü'l-Kiyâme, 1, 2000:1894) Kur'an, o gün her organın ömür boyu yaptıkları hakkında konuşturulacağını söylemektedir. (Yâsîn 36:65; Fussilet 41:20-21)

Kişinin kendi bedeni ile ilişkisini düzenleyen tüm bu ahlâkî ve hukukî kuralların ardında, sağlıklı bir beden algısı oluşturma amacı yatmaktadır. Böyle bir algının yansımaları arasında bedeninin örtül-

mesi de yer almaktadır. Yani bedene yüklediğimiz anlam doğrultusunda beden, kendi içinde 'mahrem' ve 'mahrem olmayan' şeklinde iki farklı değer taşımaya başlamaktadır. Dolayısıyla beden her şeyden önce kendine özgü yanları olan bir "mekân" şeklinde tasarlandığını ve mahremiyet dediğimiz olgunun, bu mekânın 'özel' ve 'genel' şeklinde ikiye bölünmesini gerektirdiğini söylemek mümkündür. Geldiğimiz bu noktada kısaca mahremiyet olgusu üzerinde durmak gerekli görünmektedir.

3. MAHREMİYET DUYGUSUNUN DİN İLE GELİŞİMİ

Mahremiyet anlayışının zamana ve kültüre göre gösterdiği derin değişiklikler yanında, aynı günü ve kültürü paylaşan insanlar arasında bile farklılık arz etmesi, kavramın tanımlanmasını ve sınırlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. (Çelikoğlu, 2007:1. Tez çalışmasının kitap olarak yayınlanmış metni için bkz. *Mahremiyet -Kişiyeye Ait Özel Alan Tartışmaları-*, İskenderiye Yayınları, İstanbul 2008) "Mahrem" sözcüğü, gizliliğe, aile hayatına, kadının sahasına ve yabancıların bakışlarına yasaklanan şeye ilişkindir. (Göle, 1998:20) Arapça H-R-M kökünden türeyen mahrem kelimesi, "haram, şeriatın yasak ettiği şey" ve "birbiriyle evlenmesi dinen yasaklanmış akraba" anlamına gelmektedir. (Halîl b. Ahmed, trs.:III/222; İbn Manzûr, trs.:X/845-847) Kelimenin diğer anlamları; "samimi", "içli dışlı", "herkesçe bilinmemesi icap eden", "söylenmeyen", "gizli, sır vasfı olan", "sır saklanmayan yakın kimse, sırdaş" ve "yabancı erkek tarafından görülmesi caiz olmayan" şeklinde sıralanmaktadır. (Doğan, 1996:729; Develioğlu, 2001:569; Öğüt, 2003:XXVII/388-389) Kısaca "mahrem oluş" şeklinde ifade edilebilecek olan mahremiyetin ise, "kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, başkalarıyla hangi koşullarda ilişki içerisine gireceklerine kendilerinin karar verebildikleri alan" şeklinde tanımlanması (Çelikoğlu, 2007:6-8) konumuz açısından yeterlidir.

Mahremiyet, sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir olgudur. Dolayısıyla sosyo-kültürel, ekonomik, dinî ve siyasî alanlarda yaşanan değişimlerin, özünde mahremiyeti dönüştürdüğünü söylemek mümkündür. (Çelikoğlu, 2007:2) Genel hatlarla söylemek gerekirse, Batı kültürünün mahremiyet konsepti "dokunulmazlık" üzerine kurulmuşken, Doğu kültürününki bunun hayli ötesinde

“görünmezlik” üzerine inşa edilmiştir. Batı uygarlığı, bedenin mahremiyetini onun kamusal alanda dokunulamaz olması ile güvence altına alırken, Doğu toplumlarında mahremiyet, “mahrem olanın ötekinin bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulmasıdır.” Dolayısıyla Batı kültüründe mahremiyetin sınırı yakından başlarken, Doğu kültüründe bu sınır uzaklaşmaktadır. (Yavuz, 2003:29, 30)

Mahremiyet duygusunu tecrübe ettiklerinde Hz. Âdem ve eşinin ilk reflekslerinin örtünme olduğunu girişte söylemiştik. Bu durum, çıplaklıktan dolayı yaşanan bir utanca ve aralarında bir mesafe açma gayretine işaret etmektedir ki, tarih öncesi dönemlerden itibaren bilinen bütün toplumlar da bir şekilde örtünme pratiğinin yer almasına sebep olan da etnik ve coğrafi bir ayrım tanımayan bu fitrî duygudur. Beden için bir mahremiyet alanı tesis etmenin/örtünmenin evrensel oluşunu Allah’la ilintilendirmek ise, yanlış olmayacaktır. Zira Hz. Peygamber’in ifade ettiğine göre, bu davranışın altındaki hayâ duygusu imanî bir durumdur (Buhârî, İman, 16, 2000:4; Müslim, İman, 59, 2000:687) ve Yaratıcı’dan beslenmektedir: “Allah halimdir, hayâ sahibidir, kusurları örter. Hayâyı ve örtünmeyi sever.” (Nesâî, Gusûl ve Teyemmüm, 7, 2000:2112)

Genel anlamda kaosun hüküm sürdüğü, baskın ve yağmanın yaşam tarzı olduğu cahiliye toplumunda, insanların mahremiyete ve örtünmeye itina göstermelerini beklemek anlamsız olacaktır. İbadet maksadıyla Kâbe’yi tavaf ederken bile çıplaklığı garipsemeyen (Müslim, Tefsir, 25, 2000:1201; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 161, 2000:2278) bu insanlara bedenin saygınlığı konusunda öğretilen ilk dinî esaslar, mahremiyet algısını güçlendirmeye yönelik olmuştur. Hz. Peygamber’in Zeyneb bint Cahş ile evlendiği gün, düğün yemeğinin yenmesinden sonra birkaç kişi sohbeta dalarak mekânı terk etmemiş, onu eşiyile yalnız bırakmayı düşünemeyen bu kimseler yüzünden bunalıp odadan dışarı çıkan Hz. Peygamber, ne yapacağını şaşırmıştır. İşte böyle bir durumda “Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber’in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem

sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir.” (Ahzâb 33:53) şeklindeki ilk “hicap ayetleri” nazil olmuştur. (Buhârî, Tefsir, (Ahzâb) 8, 2000:406; Müslim, Nikâh, 93, 2000:917) Bu sayede insanlar, bir odaya veya eve girmeden önce izin istemeyi ve hane halkının özeline saygılı olmayı öğrenmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber’in örnekliği ile, evin girişine asılan perdeleri kapalı tutma alışkanlığı edinmişlerdir. (Buhârî, Nikâh, 68, 2000:447)

Evlerde mahremiyete dikkat edilmesine yönelik emirler, hizmetçilerin ve çocukların, Hicaz ikliminde insanların gün içinde istirahat ettiği üç vakitte ebeveynlerinin yanına girerken izin istemelerine dair ayetlerle pekiştirilmiştir. (Nûr 24:58-59) “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, ‘Geri dönün’ denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” (Nûr 24:28-29) ayetleri ise, özel hayatın dokunulmazlığını düzenlemektedir. Mahremiyet konusunda, “...birbirinizin eksikliğini görmeye (ve duymaya) çalışmayın, birbirinizin mahrem hayatını araştırmayın...” (Buhârî, Edeb, 57, 2000:512) buyuran Hz. Peygamber, odasında bulunduğu esnada gizlice kendisini izleyen bir adamın yaptığına öfke ile karşılık vermiştir. (Buhârî, Diyât, 23, 2000:575; Müslim, Âdâb, 42, 2000:1062)

Bu naslar, genel anlamda mahremiyeti hatırlatırken, aslında beden mahremiyetine odaklanmaktadırlar. Zira mahrem alana saygı, o alandaki bedenlerin mahremiyetlerine saygı manasına gelmektedir. Bedenin mahremiyetini ise, “örtü” kelimesinden ayrı düşünmek imkânsızdır.

4. MAHREMİYET EKSENİNDE BEDENİN SİMGELEŞMESİ VE ÖRTÜ

Bedenin “özel” ve “genel” olmak üzere iki farklı boyutta değerlendirilebileceğini yinelersek, özel boyutun, özellikle “örtü” kelimesi eşliğinde, başkalarının görme ve hatta bilme eylemlerinden uzak tutulması gereken kısma işaret ettiğini söyleyebiliriz. Yani “örtünme”, sadece fiziksel örtüyü değil, gözlerden ve bilgiden uzak tutma eylemini de kapsamaktadır. Bedenin genel boyutu ise, onun bir tür

sosyal paylaşımına, bilgiye ve görüş alanına açık ya da maruz kalan kısmını göstermektedir. Bu bağlamda “Örtünmenin asıl performansı beden mahrem olduğunu göstermesidir. Bedenin mahrem olması demek, sahibinin dışında kimsenin onun üstünde istediği gibi tasarrufta bulunamaması demektir. Mahrem bir bedene istenildiği gibi dokunulamaz, bakılamaz, işkence yapılamaz. Dolayısıyla beden ancak mahremiyeti olduğu takdirde kendisini biyolojik bir yığından ya da sokaktaki herhangi bir taş parçasından farklı kılmaya imkânına sahip olur. Bu anlamda mahremiyet, siyasal/toplumsal alandaki temel varoluş koşuludur ve örtünme, mahremiyeti tesis etme minvallerinden biridir.” (Öğüt, “Açık Görüş”, *Star Gazetesi*, 14 Ocak 2008)

Dinsel ve kültürel açıdan beden ve mahremiyet algılarındaki farklılık, beden mahremiyeti konusunda da ortaya çıkmaktadır. Bu konuda “Batı uygarlığı bedenin haysiyetine ve insan bedenlerinin çeşitliliğine hürmet etmekte hep zorlanmıştır.” (Sennett, 2002:11) şeklindeki bir değerlendirmeyi, samimi bir itiraf olarak okumak mümkündür. İslâm toplumlarında ise beden mahremiyeti, ağırlıklı olarak kadın bedeninin mahremiyeti üzerinden anlaşılmıştır. Her ne kadar kadın bedeninde örtülmesi öngörülen kısımlar erkek bedenindekilerden fazlaysa da, beden mahremiyetini kadına has kılmak, sünnetin inşa ettiği algıya terstir. Nitekim bir gün ağır bir taş taşırken peştamalının çözülüp yere düşmesi sonucu çıplak kaldığını ama taşı bırakıp da izarını tekrar kuşanmadığını anlatan Misver b. Mahreme, olayı gören Hz. Peygamber’in derhal kendisini uyararak “*Dön de elbiseni al. Çıplak gezmeyin!*” (Müslim, Hayız, 78, 2000:734) buyurduğunu söylemektedir. Benzer bir örnekte, ashâbından birinin dizlerinin üst kısmı görülecek şekilde bacaklarını açarak oturduğunu gören Hz. Peygamber, “*Uyluğunu ört. Çünkü uyluk avrettendir.*” (Tirmizî, Edeb, 40, 2000:1932) buyurmuştur.

Şu durumda Hz. Peygamber’in, bedene saygıyı, yaşa ve cinsiyete bağlı olmaksızın bir üst değer olarak ele aldığı anlaşılabilir, onun çocukların mahremiyetine bile özen göstermesi, bu kanaatimizi desteklemektedir. Muhammed b. İyâz, küçükken Rasûlüllah’ın yanına götürüldüğünü, üzerindeki elbisenin yetersizliği yüzünden avret yeri açılınca Rasûlüllah’ın, “*Onun mahrem olan avretini örtün, çocuğun avret yerinin mahremiyeti, büyüğün avret yerinin mahremiyeti gibidir ve Allah, avretini açana (rahmet nazarıyla) bakmaz.*” buyurduğunu anlatmaktadır. (Hâkim, 1990:III/257, h.no: 5119) Elbette bu, çocuğa bed-

ninin değerli ve kendisine özel olduğunu öğretmeye yönelik ahlâkî bir uygulamadır. Mahremiyet konusundaki hukukî sorumluluk ise, bulûğ yaşına gelmekle kesinleşmektedir. Hz. Peygamber, “Âdet göreceğ yaşa gelen kızın namazı ancak başörtüsü ile kabul edilir.” (Tirmizî, Salât, 160, 2000:1678) derken ve eşlerinin yanında gördüğü genç kızların artık âdet olduklarını öğrenince örtünmelerini isterken, (Ebû Dâvûd, Salât, 84, 2000:1270) bu çizgiyi net bir biçimde çizmektedir.

Kadının beden mahremiyetine dair naslar ise, geleneğin giyim ölçüsünü yeterli bulmayan Hz. Ömer’in de endişe ile dile getirdiği üzere, ziyaretçilerle ilgilenmek zorunda kalan Peygamber hanımlarının, iyisiyle kötüsüyle her tür insanla karşı karşıya gelmeleri sonrası nazil olmuştur. (Buhârî, Tefsir, (Bakara) 9, 2000:368) “Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet (yêr)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Ziyetlerini, kocalarından yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vâkıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü’minler, hep birlikte tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz!” (Nûr 24:31) buyuran ayetle, başörtüsü kullanmaya alışık olan hanımların, boyun ve göğüslerini de kapatacak şekilde daha özenli örtünmeleri emredilmiş, gelişigüzel olan giyim alışkanlığı bir forma sokulmuştur. (İslâm’ın nevezuhur olmayan başörtüsü uygulamasına ahlâkî hedeflerine uygun olarak yeni bir varlık kazandırması hakkında bkz. Görmez, 2001:28)

Hz. Âişe, “Allah ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Allah ‘Kadınlara başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar’ âyetini indirince, onlar dışarıda giydikleri uzun elbiselerinin kenarını bölüp, (elde ettikleri parça ile) başlarını örttüler.” (Buhârî, Tefsir, (Nûr) 12, 2000:402) demektedir. Hz. Peygamber, ipekli narin kumaşların erkekler tarafından giyilmesi yerine hanımlar tarafından başörtüsü olarak kullanılmasını önermiş, (Müslim, Libâs ve Zinet, 18, 2000:1049) kadınların eteklerinin, entari giyen ya da peştamal kuşanan erkeklerin eteklerinden bir karış daha uzun olmasını istemiştir. (Tirmizî, Libâs, 9, 2000:1829) Ayrıca kadınların dışarı çıkarken ev elbiselerinin

üzerine bir dış giysi almaları da ayetle belirlenen hususlardandır: “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” (Ahzâb 33:59) Diğer taraftan Kur’an’da cinsellik ve evlilik beklentisi kalmayacak kadar yaşlanan kadınların dış örtülerini çıkarmalarında bir sakınca bulunmadığına hükmedilmiştir. (Nûr 24:60. Örtünme konulu ayetler ve değerlendirmeleri hakkında bkz. Duman, 2001:35-52.)

Beden mahremiyetiyle özdeşleşen örtü, sonuçta bir şeyleri örttüğünü ilan ederek örtünen kısımlara dolaylı olarak işaret eden bir tür açma eylemini üstlenmektedir. Bir başka deyişle örtü, örttüğü kadar açan bir şeydir. Biz bir şeyin örtü olduğunu bildiğimizde, onun neyi örtmüş olabileceğini de biliriz ve bu anlamda örtü, örttüğü şeye dolaylı olarak işaret ederek onu metaforik anlamda açar. Bu yüzden beden mahremiyeti, aynı zamanda örtünün sadeliği ve dikkat çekmemesi gibi hususları da içermektedir. Örtü, olabildiğince sade olduğunda örtme işlevini daha iyi yerine getirir. İslâm bu sebeple örtüyü bedenün bir parçası gibi kabul etme yoluna gitmiş, onun ilgi uyandırmamasını ve kendini gizleme özelliğine sahip olmasını istemiştir. Bu bağlamda giysinin örtünme işlevini hakkıyla yerine getirmesi önem kazanmaktadır. Nitekim bedeni örtmek amacıyla giyilen kıyafetlerin çok dar olmamasını isteyen Hz. Peygamber, (Buhârî, Büyû’, 62, 2000:167) eğer elbise ince ve şeffaf bir kumaştan yapılmışsa altına astar giyilmesini önermiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 36, 2000:1523) Aslında giyinmiş olmalarına rağmen uygunsuz kıyafetlerinden dolayı çıplakmış gibi görünen kimselerin cennetten mahrum kalacaklarını bildirmiştir. (Müslim, Libâs ve Zinet, 125, 2000:1058)

Bu açıdan bakıldığında “mahrem” denilen yerlerin örtülmesi, basitçe bedenün bir kısmının kumaş ve benzeri şeylerle kapatılması gibi fiziksel bir gayrete ve görünüme işaret etmemektedir. Örtünme, insanın sosyolojik ve psikolojik karakterinin zedelenmeden gelişmesine; dinî inançları ve estetik duyguları gibi birtakım değerlerinin korunabilmesine hizmet ettiği sürece gerçek anlamına erişir. Zira örtünmenin bir yüzü bireye bakarken, diğer yüzü topluma dönüktür. Bireysel olması anlamında örtünme, özde benlik saygısıyla alâkahdır. Bu konuda ilginç bir örnek, Hz. Peygamber’in Abdullah b. Ümmü Mektûm’un yanında eşlerinden örtünmelerini istemesidir. Gözleri

görmeyen bir sahâbî olması sebebiyle onun yanında kendilerini rahat hissedebileceklerini düşünen eşleri bu duruma şaşırınca Hz. Peygamber, “O görmese de siz onu görmüyor musunuz?” demiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 34, 2000:1522)

Toplumsal yüzüyle örtünme ise, insanın bir anlamda başkaları ile arasına mesafe koyarak kendi “kişiliğinin farkına varışı” ve bu mesafe sayesinde dış etkilere maruz kalmaktan kurtularak diğerleriyle iletişiminin formuna kendisi karar verecek şekilde “özgürleşmesi” demektir. Başkalarıyla iletişimimizin en güzel nasıl olabileceği sorusu karşısında verdiğimiz cevap, hem ahlâkı hem de beden mahremiyetini aynı anda ilgilendirmektedir. Zira ahlâk en temelde bir iletişim formudur ve iletişimin nasıl olması gerektiğine dair tercih ve bilinçliliğimizi yansıtır. Dolayısıyla geldiğimiz bu noktada beden mahremiyeti, “ahlâk”ın bir konusu olmaya başlar.

Kişinin kendi özeli demek, kişiye özgü bir mekân demektir. Yani beden, mahremiyeti sayesinde, başkalarının nüfuzuna büyük oranda kapatılmış bir sosyal mekânın teşekkülünü sağlamaktadır. Örtünme sayesinde insan bu özel mekânı yani mahremiyeti ile sosyalleşir. Kısacası en özelimiz, aslında bizim bir sosyalleşme formumuzu yansıtır. En özel yanımızı örtüyle gizlemek suretiyle toplumsal alanda kendimize özgü bir yer açarak sosyalleşiriz. Bu şekilde toplumsal hayatta hem çok özel, hem de çok genel yanlarımız aynı anda ama birbirine karışmadan, ayrışarak var olurlar. Nitekim “Örtü, insanlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren nerede ve hangi formda olursa olsun, sosyal ilişkinin bir eşiği/ön koşulu olarak belirlenmiştir. Örtünme olgusu, zamanla toplum kesimleri arasında sınıfsal, meslekî ve/veya hiyerarşik bir kisve olarak da sembolik anlamlar yüklenmiştir.” (Ay, 2001:15)

Örtünün sosyal çehresi, iki yönlü duyarlılığı gerekli kılmaktadır. Kişi utanma sâikiyle bedenini örttüğü gibi, muhatapları da onun bedenine karşı gözlerine sahip olmak durumundadırlar. Gözlerin mahreme bakmaktan sakınılması emrinin Kur’ân’da iki defa tekrarlanması ve her iki cinse de aynı cümle formunda ayrı ayrı hitap edilerek bu konuda cinsiyetin fark oluşturmadığının vurgulanması dikkat çekicidir: “Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar... Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar...” (Nûr 24:30-31) Hz. Peygamber, tesadüfen görüvermenin bir vebali olmasa da ikinci defa bakmanın, bakışları uzatmanın yasak olduğu-

nu belirtmiş ve “Bir bakışa diğerini ekleme!” (Ebû Dâvûd, Nikâh, 42, 43, 2000:1381) buyurmuştur. Bir kadın ile bakiştığını görünce amcasının oğlu Fadl'ın yüzünü bizzat eliyle tutup öbür tarafa çeviren Hz. Peygamber, (Buhârî, Hac, 1, 2000:119; Müslim, Hac, 407, 2000:900) aynı mantıkla, yol kenarında oturarak sohbet etme alışkanlıklarını bırakmak istemeyen ashâbına, o halde yoldan gelip geçenlerin rahatsız olmaması için bakışlarına hâkim olmaları gerektiğini söylemiştir. (Buhârî, İsti'zân, 2, 2000:525) Örtünene gösterilmesi gereken hassasiyet noktasında bir diğer örnek de, Hz. Peygamber'in cemaatle namaz kılınırken erkeklerin arkasında saf tutan hanımlara, erkekler doğrulup oturmadıkça başlarını secdeden kaldırmamalarını emretmesidir. (Buhârî, Salât, 6, 2000:31)

Beden mahremiyetinin ihlâlini sadece görme ile sınırlamayan Hz. Peygamber, “*Erkek erkeğin, kadın da kadının avret yerine bakamaz. Bir elbisenin içinde (bir örtünün altında) erkek erkeği kucaklayamaz, kadın da bir elbisenin içinde (arada örtü bulunmaksızın) bir kadını kucaklayamaz.*” (Müslim, Hayız, 74, 2000:733) buyurmuş ve iki kadının veya iki erkeğin çıplak iken aynı yatakta yatmalarına izin vermemiştir. (Nesâî, Zînet, 20, 2000:2415) O, çocukların yedi yaşından sonra ayrı yataklarda yatmalarını isterken (Ebû Dâvûd, Salât, 26, 2000:1259) de bu bilinci yerleştirmeyi amaçlamaktadır.

Bütün bu uyarı ve önlemlerle sonuçta kişiye özgü bir mekân sayesinde, onun çok özel duygularına dair bir tür sığınak oluşturulmak isteniyor gibidir. Yani İslâm, her insanın kendine özgü hassasiyetlerinin sığınabileceği bir mekânı sürekli hazır tutmak istemektedir. Böyle değerlendirildiğinde beden mahremiyeti dediğimiz olgunun, aslında bedenin kendisiyle doğrudan ilgili olmadığı görülecektir. Belki bu olgu, daha çok insana özgü olan bazı hassas duygu, düşünce ve inançların korunmasını ve bunların korunduğunu sosyal olarak simgelemeyi üstlenmektedir. Beden mahremiyeti, insanın tamamen dışarıya yani dış etkilere maruz bir nesneye dönüşmemesi gerektiğinin işaretidir. Beden mahremiyetini tümünden kaldırmak, soyut ve psikolojik olan söz konusu insanî niteliklerin özel oluşunu simgeleyecek somut bir aracı da ortadan kaldırmaktır. Nasıl ki insan yuva özlemine somut olarak ev ya da benzer kurumlarda simgeleştiriyorsa, kendine özgü duygu, düşünce ve inançlarını da beden mahremiyeti dediği özel mekânda somut olarak simgeleştirmeye çalışmaktadır ve dinin korumak istediği de işte bu simgedir.

5. SONUÇ

Beden mahremiyeti, insanın kendi bedeni ile yabancılaşmasına ve onu daha işin başında potansiyel bir günah aracı olarak görmesine yol açmayacak şekilde ele alınmalıdır. Zira özellikle Hıristiyanlıkta beden horlanmış ve gerçeğe ulaşmanın önündeki engel olarak ele alınmıştır. Oysa asıl olan, bedeninin de aynen ruh gibi Allah tarafından en güzel şekilde yaratılarak insana emanet edildiğini ve bu yönüyle insanın bedeniyle barışık olmasının Allah ile iletişimde ne denli önemli rol oynadığını kavramaktır. “Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik.” (A'râf 7:26) ayetinin anlamını tarih boyunca her kültürde ve her coğrafyada okumak mümkündür. İnsan giyinir; kimi zaman mahremini gizlemek ve süslenmek, kimi zaman da mevsim şartlarından korunmak ve kendini savunmak için (Nahl 16:81) giyinse de, “Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır.” (A'râf 7:26) Bu açıdan beden mahremiyeti, salt bir bedensel uzuvları gizleme olayı değil, hem insanlarla hem de Allah ile özel bir iletişim kurma şeklidir. Zira bedene dair bir mahremiyet alanı tesis etmek, insanlarla nasıl bir iletişim kuracağımıza dair bir bilinçlilik yani tercih sorunu olduğu gibi, Allah karşısında hürmetkâr ve sorumluluk sahibi bir duruşun da ifadesidir.